

ΤΖΑΝΝΙ ΠΟΝΤΑΡΙ

Η ΘΑΥΜΑΣΤΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΗ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΝΙΚΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΗΜΗΤΡΟΥΚΑΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

TZANNI PONTAPI

Η θαυμαστή ιστορία του ανθρώπου από την αρχή

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
Βασιλική Νίκα

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ
Ιωάννης Δημητρούκας

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως άνευ γραπτής αδείας του εκδότη η κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Εκδόσεις Πατάκη – Βιβλία για παιδιά και για νέους – Γνώσεων
Gianni Rodari, *Η θαυμαστή ιστορία του ανθρώπου από την αρχή*

Τίτλος πρωτοτύπου: *La storia degli uomini*

Μετάφραση: Βασιλική Νίκα

Παράρτημα: Ιωάννης Δημητρούκας

Εικονογράφηση εξωφύλλου: Θανάσης Πέτρου

Υπεύθυνη έκδοσης: Υβόνη Καρύδη

Επιμέλεια-διόρθωση: Αντωνία Γουναροπούλου

Σελιδοποίηση: ΦΑΣΜΑ ΑΦΟΙ Καπένη Κ. & Α. Ο.Ε.

Φιλμ, μοντάζ: Μαρία Ποινιού-Ρένεση

Copyright© 2014 The Estate of Gianni Rodari

This edition published in agreement with

Piergiorgio Nicolazzini Literary Agency (PNLA)

Copyright© για την ελληνική γλώσσα, Σ. Πατάκης ΑΕΕΔΕ

(Εκδόσεις Πατάκη), 2016

Πρώτη έκδοση στην ιταλική γλώσσα

από τις εκδόσεις Carlo Gallucci, 2004

Πρώτη έκδοση στην ελληνική γλώσσα από τις Εκδόσεις Πατάκη,

Αθήνα, Ιούνιος 2017

KET 6822 ΚΕΠ 78/17 ISBN 978-960-16-3857-7

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΔΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ,

ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 801.100.2665, 210.52.05.600, ΦΑΞ: 210.36.50.069

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.38.31.078

ΥΠΟΚ/ΜΑ: ΚΟΥΤΣΑΣ (ΤΕΡΜΑ ΠΟΝΤΟΥ – ΠΕΡΙΟΧΗ Β' ΚΤΕΟ), 57009 ΚΑΛΟΧΩΡΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ,

ΤΗΛ.: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15, 2310.75.51.75, ΦΑΞ: 2310.70.63.55

Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<i>Πρόλογος στην ελληνική έκδοση.</i>	9
<i>Εισαγωγή στην ιταλική έκδοση από τον εκδότη Carlo Gallucci</i>	11
Από την αρχή του κόσμου μέχρι τους πρώτους πολιτισμούς	15
Από το πρώτο άροτρο στον πολιτισμό των Μάγια .	37
Στη σκιά του Παρθενώνα	59
Ετρουσκοί και Ρωμαίοι	81
Ο Μεσαίωνας	103
Η Αναγέννηση.	123
Επανάσταση και αντίδραση.	145
Η ελευθερία του Ανθρώπου	171
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	
Η περίοδος των βυζαντινών χρόνων.	199

Πρόλογος στην ελληνική έκδοση

Ο Τζάννι Ροντάρι ήταν σπουδαίος Ιταλός δάσκαλος και συγγραφέας. Έγραψε τη *θαυμαστή ιστορία του ανθρώπου από την αρχή* σαν παραμύθι για να μιλήσει στους μεγάλους και μικρούς συμπατριώτες του για τη μακρά ιστορία του ανθρώπινου γένους. Είναι φυσικό, λοιπόν, να υπάρχουν στην αφήγησή του πολλά στοιχεία που αφορούν ειδικότερα γεγονότα και θέματα της ιστορίας της πατρίδας του, της Ιταλίας.

Για την ελληνική έκδοση σκεφτήκαμε ότι θα ήταν χρήσιμο να συμπεριλάβουμε ένα παράρτημα που θα αφορά στην περίοδο των βυζαντινών χρόνων, η οποία δεν αναλύεται πολύ από τον συγγραφέα. Το κείμενο έγραψε ο ιστορικός Ιωάννης Δημητρούκας, αναφέροντας τα κυριότερα σημεία αυτής της ιστορικής διαδρομής και προσπαθώντας να διατηρήσει, όσο αυτό είναι εφικτό, το ύφος γραφής του Ροντάρι.

Ελπίζουμε ότι το παράρτημα θα είναι χρήσιμο στον Έλληνα αναγνώστη, ώστε να θυμηθεί ευκολότερα όσα συνέβησαν από τον 6ο αιώνα μ.Χ. μέχρι και τα μέσα του 15ου αιώνα, οπότε η Κωνσταντινούπολη πέφτει στα χέρια των Οθωμανών Τούρκων.

Βασιλική Νίκα

Από την αρχή του κόσμου μέχρι τους πρώτους πολιτισμούς

Υπάρχουν πολλοί μύθοι για την καταγωγή του πρώτου ανθρώπου, διαφορετικοί μεταξύ τους. Αν συγκεντρώναμε όλους αυτούς τους μύθους θα φτιάχναμε ένα καταπληκτικό βιβλίο, που θα το διαβάζαμε τα βράδια λίγο πριν κοιμηθούμε. Οι Έλληνες, για παράδειγμα, διηγούνται (αλλά χωρίς να το πιστεύουν εντελώς) ότι οι πρώτοι άνθρωποι δημιουργήθηκαν από τον Κρόνο και τους Τιτάνες για να πεισδώσουν τον Δία, που ήταν αρχηγός όλων των θεών. Αυτοί οι πρώτοι άνθρωποι ήταν όλοι άντρες.

Πολλοί μύθοι για τα πρώτα βήματα

Ένας από αυτούς τους άντρες, ο Προμηθέας, έκλεψε τη φωτιά από τους θεούς, οι οποίοι για να τιμωρήσουν εκείνον και όλους τους ομοίους του δημιούργησαν την πρώτη γυναίκα. Μετά έγινε ένας μεγάλος κα-

τακλυσμός και όλοι οι άνθρωποι πνίγηκαν. Μόνο δύο σώθηκαν, ο Δευκαλίωνας και η γυναίκα του, η Πύρρα, και επειδή είχαν μείνει ολομόναχοι πάνω στη γη, ήταν πολύ δυστυχισμένοι. Ο Δίας τους είδε, τους λυπήθηκε, και έτσι τους επέτρεψε να δημιουργήσουν άλλους άντρες και γυναίκες.

Το μόνο που έπρεπε να κάνει το ζευγάρι ήταν να περπατάει ρίχνοντας πέτρες πίσω από την πλάτη του. Όσες πέτρες έριχνε ο Δευκαλίωνας γίνονταν άντρες και όσες πετούσε η Πύρρα γίνονταν γυναίκες.

Για τους Πυγμαίους της Γκαμπόν, ο θεός Χρβουμ δημιούργησε τους πρώτους ανθρώπους βγάζοντάς τους από τον καρπό του *nkula* (ένα είδος αμύγδαλου), μέσα στο οποίο ήταν κλεισμένοι. Ο Χρβουμ κολύμπησε στη θάλασσα και πέταξε τους καρπούς στην ακτή. Από κάθε καρπό δημιουργήθηκε ένας Πυγμαίος.

Οι ερυθρόδερμοι της φυλής Κάντο της Νεμπράσκας πιστεύουν ότι ο Τιράουα, ο πιο σημαντικός από τους θεούς τους, δημιούργησε πρώτα τη γυναίκα, αλλά δεν ήξερε πώς να την ευχαριστήσει. Ευτυχώς, το Φεγγάρι, που ήταν πιο πονηρό, τον συμβούλεψε να φτιάξει και έναν άντρα.

Σε μια φυλή ιθαγενών της Αυστραλίας, τους Ντιέρι, τα πρώτα ζώα βγήκαν από μια λίμνη και ξάπλωσαν κουρασμένα στην ακτή. Όταν οι πρώτες ακτίνες του ήλιου τα ζέσταναν, σηκώθηκαν και σκορπίστηκαν

προς όλες τις κατευθύνσεις για να δημιουργήσουν τις φυλές των ανθρώπων.

Οι Εβραίοι πίστευαν ότι ο Γιαχβέ δημιούργησε τον πρώτο άνθρωπο με λάσπη και του έδωσε ζωή. Ενώ εκείνος κοιμόταν, από το πλευρό του έπλασε την πρώτη γυναίκα.

Ο Πρόγονος πάνω στα δέντρα

Οι αρχαίοι πλάθοντας αυτούς τους μύθους έκαναν το καλύτερο που μπορούσαν να κάνουν. Πολλά πράγματα ανακαλύφθηκαν μετά: για παράδειγμα, τα λείψανα των ανθρώπων που έζησαν πενήντα χιλιάδες χρόνια πριν, όταν δεν υπήρχαν ακόμη ούτε Έλληνες ούτε Εβραίοι ούτε Πυγμαίοι ούτε Ινδιάνοι, τα όπλα που χρησιμοποιούσαν, οι σπηλιές στις οποίες ζούσαν, τα κοσμήματα που φορούσαν στον λαιμό και στα αυτιά.

Βρέθηκαν και λείψανα ανθρώπων πολύ διαφορετικά μεταξύ τους. Πλάσματα που τριγυρνούσαν στη γη, εκατοντάδες χιλιάδες χρόνια πριν, όταν και η όψη του ίδιου μας του πλανήτη ήταν τόσο διαφορετική από αυτή που γνωρίζουμε ώστε, αν μπορούσαμε να τον δούμε, θα νομίζαμε πως βρισκόμασταν σε λάθος τόπο.

Γενιές επιστημόνων μελέτησαν αυτά τα απολιθώματα, έσκαψαν το έδαφος των σπηλαίων και των κοιλάδων, πέρασαν νύχτες ολόκληρες πάνω από ένα οστό,

πάνω από μια πέτρα που είχε σκαλίσει ανθρώπινο χέρι, πάνω από ένα περιδέραιο, μια αξίνα. Αυτά τα απομεινάρια σιγά σιγά μας διηγήθηκαν την ιστορία τους. Δεν ξέρουμε ακόμη με ακρίβεια πού, πώς και πότε εμφανίστηκε ο πρώτος άνθρωπος, αλλά γνωρίζουμε πια, με βεβαιότητα, πολλά πράγματα για την προέλευσή του, για τη ζωή του, για τη μακρά και δύσκολη πορεία που έπρεπε να κάνει.

Γνωρίζουμε με βεβαιότητα, για παράδειγμα, ότι ο πρώτος άνθρωπος καταγόταν από ένα ζώο που δεν ήταν άνθρωπος, αλλά κάτι που έμοιαζε με πίθηκο. Έχουμε έναν πολύ μακρινό προπάππου εμείς οι άνθρωποι που είναι κοινός με τους πιθήκους. Και αν καταφέραμε να εγκαταλείψουμε την οικογένεια των πιθήκων στη φλύαρη και μάταιη μοίρα της για να δημιουργήσουμε μια νέα οικογένεια, θα πρέπει να είμαστε ευγνώμονες για μερικές τυχαίες περιστάσεις για τις οποίες θα μιλήσουμε τώρα.

Ο πιθηκοειδής Πρόγονός μας (ας το γράψουμε με κεφαλαίο για να τον ξεχωρίσουμε μια και καλή από τα υπόλοιπα ζώα του δάσους) έζησε για χιλιάδες αιώνες ανάμεσα στα κλαδιά των δέντρων, διεκδικώντας την τροφή από τους αντίπαλους πληθυσμούς σε έναν θανάσιμο αγώνα.

Αυτός ο φτωχούλης Πρόγονός μας δεν ήταν σίγουρα ο βασιλιάς του δάσους ούτε βέβαια ένας από τους

βαρόνους του. Αλλά μάθαινε να κάνει κάτι που κανένας δεν ήξερε: με κάποιο, άγνωστο σ' εμάς, αντίτιμο, μάθαινε να στέκεται στα πίσω του πόδια.

Γενικώς ζούσε από καρπούς που έκοβε από τα δέντρα, από φρούτα του δάσους, από χόρτα και ρίζες. Του συνέβαινε συχνά να πρέπει να κατεβαίνει από το δέντρο που του χρησίμευε ως καταφύγιο για να ψάχνει τροφή τριγύρω, για να σκάβει τη γη και να κλέβει τους φτωχούς θησαυρούς της. Έπρεπε τα χέρια του να είναι ελεύθερα για να κάνουν τη δουλειά τους: γι' αυτό υποχρέωσε τα πόδια του να τον στηρίζουν μόνα τους.

Όταν τα πόδια υπάκουσαν, τα χέρια μπόρεσαν να αφιερωθούν εντελώς σε κάτι καλύτερο. Ήταν χέρια κάπως αδύναμα, αλλά αντιπροσώπευαν ό,τι καλύτερο υπήρχε στη φύση. Ο αντίχειρας, αντί για κοντός και άχρηστος (σαν αυτόν του χιμπαντζή) ήταν καλά αναπτυγμένος, κινητικός, σε θέση να ενώνεται με κάθε άλλο δάχτυλο ή και με τα υπόλοιπα τέσσερα μαζί για να σχηματίσουν μια λαβίδα, μια τσιμπίδα, ένα εργαλείο.

Ο άνθρωπος είναι παιδί της εργασίας

Οι πρώτοι άνθρωποι, λοιπόν, δεν είχαν μακριά δόντια ούτε νύχια γαμψά, αλλά μπορούσαν να χρησιμοποιούν κοφτερά θραύσματα από πέτρες ως εργαλεία και

έμαθαν σύντομα να διαλέγουν τα κατάλληλα κομμάτια, να τους δίνουν μόνοι τους μορφή και σχήμα όταν δεν τα έβρισκαν έτοιμα. Δεν μπορούσαν να τιναχτούν πηδώντας μακριά όπως οι τίγρεις, αλλά μπορούσαν με ένα βέλος να σκοτώνουν το θήραμά τους από τόσο μακριά όσο δε θα κατάφερνε να φτάσει κανένα άλλο ζώο.

Δεν είχαν γούνα για να προστατεύουν το σώμα τους από το κρύο, αλλά με τα χέρια μπορούσαν να αποκτήσουν, όταν ήταν αναγκαίο, τις γούνες των ζώων.

Την εξέλιξη του χεριού ακολούθησε η εξέλιξη του μυαλού. Το χέρι και το μυαλό δουλεύουν μαζί για να βελτιωθούν, να τελειοποιηθούν, να διδάξουν πάντα νέα πράγματα, κινήσεις ολοένα και πιο περίπλοκες και λεπτές. Θα μπορούσαμε να πούμε, τελικά, ότι –εκτός του Προγόνου– ο αληθινός πατέρας του ανθρώπου υπήρξε η δουλειά. Η δουλειά εξέλιξε το χέρι και το μυαλό.

Η δουλειά ήταν που δίδαξε στους πρώτους ανθρώπους να μιλούν, πολύ, πάρα πολύ καιρό αφότου έμαθαν να περπατούν.

Ας φανταστούμε μια πρωτόγονη ορδή, έναν λαό χωρίς όνομα και χωρίς ομιλία που αγωνίζεται για τη ζωή στο δάσος όπου γεννήθηκε. Πολλοί άνθρωποι ζουν μαζί, με τα μικρά τους, για να φοβούνται λιγότερο, τρώγοντας αυτό που βρίσκουν στη γη ή στα δέντρα,

κοιμούνται κάτω από λίγα κλαδιά ή σε ανοίγματα βράχων. Κατέχουν ήδη μερικά εργαλεία και όπλα. Άλλα είναι ξύλινα, άλλα πέτρινα, άλλα κοκάλινα (καμωμένα από τα οστά των ζώων που μαζεύουν καθώς τριγουρίζουν).

Το κυνήγι είναι η πρώτη τους κοινή δουλειά. Κατευθύνονται δείχνοντας με νοήματα και κραυγές τα ίχνη των ζώων, δίνοντας και παίρνοντας οδηγίες με τα χέρια και τα μπράτσα, με κινήσεις όλου του σώματος. Αλλά στο δάσος δε βλέπει πάντα ο κυνηγός τους συντρόφους του, την ημέρα γιατί η βλάστηση είναι πολύ πυκνή και τη νύχτα γιατί είναι σκοτάδι.

Η γέννηση της γλώσσας

Ο κυνηγός που ανακαλύπτει ένα ίχνος θα πρέπει να δώσει κάποιο σήμα με μια κραυγή. Με τον καιρό, σε κάθε ίχνος αντιστοιχεί μια συγκεκριμένη κραυγή, ένας ιδιαίτερος ήχος. Οι ήχοι πολλαπλασιάζονται, διαφέρει ο ένας από τον άλλον, συνδέονται μεταξύ τους, γίνονται λέξεις που καθεμία δείχνει ένα ίχνος, ένα δέντρο, μία κίνηση, ένα σημάδι για κάποιον τόπο ή χρόνο. Έτσι, σαν ένα εργαλείο δουλειάς, γεννήθηκε η γλώσσα.

Ένα αποφασιστικό βήμα για την πορεία του πολιτισμού ήταν και η ανακάλυψη της φωτιάς. Και αυτή, φυσικά, δεν έγινε ξαφνικά.

Δεν υπήρξε κανένας Προμηθέας που ανέβηκε στον ουρανό για να κλέψει τη φωτιά. Το αντίθετο. Οι άνθρωποι φαίνεται ότι φοβούνταν πολύ τη φωτιά. Υπήρχε η φωτιά από τα ηφαίστεια, από τα δάση που καίγονταν από τους κεραυνούς, υπήρχε «εκείνο που καίει», ένας θανάσιμος εχθρός. Όλα τα ζώα φοβούνται τη φωτιά, και έτσι ο Πρόγονός μας έμενε μακριά της όσο μπορούσε.

Αλλά όταν άρχισε να δουλεύει το πυρίτιο για να πάρει τα θραύσματα τα οποία είχε ανάγκη, ο άνθρωπος παρατήρησε με έκπληξη τις σπίθες που πετάγονταν από τα χτυπήματά του. Μήπως ήταν ένας μικρός κεραυνός που πεταγόταν με τη δική του, ανθρώπινη θέληση από τα χέρια του;

Εκείνη την εποχή, ο άνθρωπος δούλευε φυσικά και το ξύλο, για να φτιάξει εργαλεία που δεν έφτασαν ως εμάς αλλά μπορεί κάποιος να υποθέσει ότι τα χρησιμοποιούσε μαζί με τα πέτρινα. Από το ξύλο, με την τριβή, θα είχε δει να ξεφεύγει κάποια σπίθα που εύκολα θα τη συνέδεε με το τέρας που έκαιγε τα δάση.

Από τις πέτρες και το ξύλο, στην αρχή κατά τύχη, μετά ηθελημένα, οι προπάτορές μας πήραν τη φωτιά.

Οι πρώτοι δημιουργοί φωτιάς θα έμοιαζαν μάλλον με μάγους ή με ημίθεους. Δείγματα από αυτό το θαύμα υπάρχουν και στον μύθο του Προμηθέα. Σε όλες τις αρχαίες θρησκείες, εξάλλου, η φωτιά είναι συνδεδεμένη με κάτι το ιερό, είναι ιερή η ίδια.

Να η φωτιά

Μέχρι εκείνη τη μέρα ο άνθρωπος έτρωγε ωμό το κρέας των ζώων που σκότωνε. Μια φορά, ενώ η ορδή κάλυπτε την πείνα της, ένα κομμάτι κρέας έπεσε στη φωτιά και ψήθηκε. Ο πρώτος μάγειρας υπήρξε η τύχη, αλλά από κείνο το ψητό που έγινε κατά λάθος, και που ο άνθρωπος βρήκε πιο νόστιμο από το ωμό κρέας, ξεκίνησε μια άλλη αλυσίδα γεγονότων.

Το ψητό κρέας έκανε τον άνθρωπο, σίγουρα, ένα σαρκοφάγο (χωρίς να πάψει να είναι και χορτοφάγος) και από την ανάγκη του να έχει πάντα κοντά του το κρέας γεννήθηκε αργότερα, όπως θα δούμε, η κτηνοτροφία.

Η φωτιά, σιγά σιγά, αποκάλυψε τα μυστικά της. Για παράδειγμα, έψησε τον άργιλο. Χρειάστηκαν αιώνες και αιώνες για να το καταλάβει ο άνθρωπος. Όταν επιτέλους κατάλαβε αυτή την ιδιότητα που είχε το χώμα αφού ψηνόταν στη φωτιά, να γίνεται δηλαδή ένα νέο υλικό, ένα σκληρό αντικείμενο που δεν άφηνε το νερό να το διαπεράσει, ο άνθρωπος απέκτησε το πρώτο δοχείο.

Μέχρι εκείνη τη μέρα, για να διατηρήσει την τροφή που του περίσσευε καθημερινά, ο άνθρωπος έπλεκε χοντροκομμένα καλάθια. Ο πρώτος αγγειοπλάστης άλειψε με χώμα το εσωτερικό ενός από αυτά τα καλάθια και το έβαλε πάνω στη φωτιά. Η φλόγα κατα-

βρόχθισε το καλάθι και έφησε τον άργιλο, που κράτησε το σχήμα του.

Η φωτιά, πολύ αργότερα, αποκάλυψε ένα ακόμη μυστικό της σε κάποιον που, ανακατεύοντας τη στάχτη, βρήκε ένα αντικείμενο γυαλιστερό, ανθεκτικό, μια κόκκινη πέτρα που δεν είχε δει ποτέ πριν: τον χαλκό.

Η μαγεία του σχεδίου-παγίδα

Με τον καιρό τα εργαλεία από χαλκό πήραν τη θέση των πέτρινων εργαλείων. Μετά ήρθε η σειρά του μόλυβδου, του σιδήρου...

Αλλά απομακρυνόμαστε πολύ γρήγορα από αυτούς τους πρώτους, τους γενναίους κυνηγούς στους οποίους μπορούμε να αναγνωρίσουμε, χωρίς να κοκινίζουμε, τους πιο μακρινούς προγόνους μας. Εδώ και πόσα χρόνια ξέρουμε να ανάβουμε φωτιά; Από πολλές δεκάδες χιλιάδες χρόνια, ίσως και εκατοντάδες χιλιάδες.

Ας γυρίσουμε σ' εκείνους τους πρώτους ανθρώπους που δουλεύουν, μιλούν και χρησιμοποιούν τη φωτιά. Όλα αυτά τα γνωρίζουμε από τα ίχνη που μας άφησαν. Χάρη σε αυτά γνωρίζουμε για κείνους πολύ περισσότερα. Μπορούμε να μπούμε στο κεφάλι τους, νεκρό εδώ και χιλιάδες χρόνια, και να διαβάσουμε τις σκέψεις τους που έσβησαν για πάντα σαν να ήταν γραμμένες σε βιβλίο.

Στο κέντρο της σκέψης τους βρισκόταν η πιο σημαντική για κείνους δραστηριότητα: το κυνήγι. Η ορδή εξαρτάται αποκλειστικά από το θήραμα που έχει ακολουθήσει, όποιο και αν είναι αυτό, τάρανδος, μαμούθ, αρκούδα ή βίσονας. Οι πρόγονοι δίδαξαν τους κανόνες του κυνηγιού, μετά πέθαναν: παρέμειναν, όμως, κοντά στη φυλή, αγρυπνούν από πάνω της, επιβλέπουν την τήρηση των κανόνων και των συνηθειών.

Στο μυαλό του πρωτόγονου, ο Πρόγονος μπερδεύεται μυστηριωδώς με το ζώο που τρέφει τη φυλή με το ίδιο του το σώμα. Αυτό το ζώο –τάρανδος, μαμούθ, αρκούδα ή βίσονας– δεν είναι εχθρός, αλλά ευεργέτης. Χωρίς αυτό θα υπήρχε μόνο η πείνα. Αυτό αφήνεται να το σκοτώσουν για να φάνε όλοι. Το κρέας του γίνεται το κρέας για όλη τη φυλή. Θα πρέπει, λοιπόν, να το ευχαριστήσουμε με χορούς, τραγούδια και κραυγές, γιατί επιτρέπει να τραφούν τα παιδιά της. Πρέπει να το παρακαλέσουμε να είναι πάντα στη διάθεση της φυλής.

Έτσι θέλει ο Πρόγονος. Υπάρχει μια ιερή συμφωνία ανάμεσα στον πρόγονο της φυλής και στον πρόγονο του σκοτωμένου ζώου. Ή μάλλον, οι δύο πρόγονοι είναι το ίδιο πράγμα, το ίδιο πρόσωπο-ζώο. Μια φυλή έχει έναν πρόγονο-βίσονα, μια άλλη έναν πρόγονο-ελέφαντα και ούτω καθεξής. Είναι ο προστάτης της και ο τροφός της, η θεότητά της: το *τοτέμ* της. Από αυτόν η φυλή παίρνει το όνομά της. Υπάρχει η

φυλή των βισόνων, των ταράνδων... Θυμάστε τον μύθο των Ντιέρι στην Αυστραλία; Κάθε ζώο ίδρυσε μία φυλή ανθρώπων.

Στα πολύ παλιά χρόνια, όταν στην περιοχή που σήμερα ονομάζουμε Ιταλία έμεναν σκοτεινοί λαοί, φυλές για τις οποίες δεν ξέρουμε τίποτε ή άλλες που γνωρίζουμε απλώς το όνομά τους, έζησε στα νότια της χερσονήσου μια φυλή που ονομαζόταν «Ιταλοί». Αυτή η ονομασία προέρχεται από το όνομα ενός ζώου, το vitulus στα λατινικά, δηλαδή το μοσχάρι. Το τοτέμ εκείνων των πρώτων Ιταλών ήταν ένα μοσχάρι, όπως το τοτέμ μιας φυλής Εσκιμώων ήταν ο τάρανδος και μιας αφρικανικής φυλής ένας κροκόδειλος και ούτω καθεξής. Από το όνομα των Ιταλών πήρε το όνομά της η σημερινή Ιταλία.

Το θήραμα, παρά τη βοήθεια των τοτέμ, δεν ήταν πάντα γενναιόδωρο. Ήταν και πονηρό. Ήξερε να κάνει τον κουφό στις προσευχές, να αδιαφορεί για τους χορούς, να ξεγλιστράει από τα λόγια των κυνηγών. Για καλή τους τύχη, οι άνθρωποι ήταν ακόμα πιο πονηροί και επινοούσαν πάντα καινούρια συστήματα για να έχουν επιτυχίες στο κυνήγι. Ένα από αυτά τα συστήματα ήταν εκείνο του «σχεδίου-παγίδα» για το οποίο θα μιλήσουμε τώρα.

Μια φορά, κατά τύχη, συνέβη να ακουμπήσει ένας άνθρωπος το χέρι του στον τοίχο μιας σπηλιάς και να

αφήσει ένα αποτύπωμα από αίμα, από λάσπη ή κάρβουνο. Αυτός ο άνθρωπος ήταν ο πρώτος ζωγράφος.

Εκείνος, ή κάποιος άλλος, δοκίμασε να χαράξει με μια πέτρα γύρω γύρω από το αποτύπωμα το περίγραμμα χαράσσοντας τον βράχο. Όταν μετά ένας κυνηγός, την ώρα της ξεκούρασης, κατάφερε να σχεδιάσει μια αρκούδα, έναν τάρανδο, ένα μαμούθ, χαράσσοντας το περίγραμμα πάνω στον βράχο όπως είχε χαράξει το περίγραμμα της παλάμης του, ολοκλήρωσε η φυλή φώναξε για το θαύμα. Να ένας άνθρωπος, θα πρέπει να φώναξαν οι σύντροφοί του, που μπορεί να «αιχμαλωτίσει» το θήραμα από μακριά και χωρίς όπλα.

Αυτός θα πρέπει να έχει μια μαγική δύναμη πάνω στον βίσωνα, αφού μπορεί να τον οδηγήσει δέσμιο στη σπηλιά χωρίς να τον αγγίξει καν. Από κείνη τη μέρα, ο ζωγράφος χρειάστηκε να επαναλάβει πολλές φορές το έργο του. Πριν από το κυνήγι, σχεδίαζε στον βράχο το θήραμα που ήθελε, βυθίζοντάς του στα πλευρά τόξα κάθε είδους, ακόντια και βέλη. Ότι σχεδίαζε έπρεπε να συμβεί. Ήταν ένα μαγικό, ένα σχέδιο-παγίδα, στην οποία το θήραμα θα έπεφτε ακριβώς όπως πέφτει το ψάρι στο δίχτυ ή η αρκούδα στην τρύπα που ανοίχτηκε στο έδαφος.

Πολλά από κείνα τα σχέδια έφτασαν ως εμάς. Είδαμε να γεννιούνται μαζί η θρησκεία και η τέχνη, ως εκφράσεις δεμένες με την πρωτόγονη ανάγκη της φυ-

λής: να έχει αρκετή τροφή ή τουλάχιστον η τροφή να φτάνει για όλους.

Δε μάθαιναν όμως όλες οι φυλές τα ίδια πράγματα, γιατί δε ζούσαν όλες στους ίδιους τόπους. Όταν οι πάγοι έλιωσαν στον Βόρειο Πόλο, η τούνδρα οπισθοχώρησε και μαζί της και οι τάρανδοι. Οι φυλές των κυνηγών ταράνδων ακολούθησαν το θήραμά τους προς τα βόρεια, και συνέχισαν να ζουν μαζί τους ανάμεσα στους πάγους, όπως κάνουν ακόμη και σήμερα οι Εσκιμώοι.

Άλλες φυλές έμειναν στους τόπους όπου ζούσαν για χιλιάδες χρόνια αγωνιζόμενες εναντίον των πάγων μέχρι που άρχισαν να αναπτύσσονται πλούσια δάση.

Γυρίζοντας στο σπίτι με ένα αρνί

Αυτοί οι άνθρωποι έμαθαν να κόβουν δέντρα για να κατασκευάσουν καλύβες από κορμούς τοποθετώντας γύρω γύρω πασσάλους. Για να επεξεργαστούν τους κορμούς επινόησαν το τσεκούρι. Για να κυνηγούν στα πυκνά δάση, όπου έπρεπε να χτυπήσεις άμεσα πριν το θήραμα προλάβει να κρυφτεί, επινόησαν το ακόντιο, το τόξο και τα βέλη.

Άλλες φυλές εγκαταστάθηκαν κοντά στα ποτάμια και έμαθαν να κατασκευάζουν τις καλύβες τους σε

ψηλές εξέδρες από κορμούς (πασσαλόκτιστες), για να προστατευτούν από τις πλημμύρες. Ένας κορμός που επέπλεε τους δίδαξε τη ναυσιπλοΐα. Αλλά και εκείνοι έκαναν κάτι που δεν υπήρχε πριν στη φύση, σκάβοντας τον κορμό για να φτιάξουν μια πιρόγα. Και υπήρχαν λαοί που ακολουθούσαν τα κοπάδια από τα οποία έπαιρναν, με το κυνήγι, την τροφή τους. Ζούσαν κάτω από σκηνές από δέρματα και μετακινούνταν αργά στις γειτονικές πεδιάδες σαν το κοπάδι να τους έσερνε δεμένους σε μια αλυσίδα.

Ο άνθρωπος ετοιμάζεται πια να συλλέξει τους καρπούς των χιλιετών αγώνων του για να επιζήσει. Οι κατακτήσεις του πολλαπλασιάζονται.

Μια μέρα ένας κυνηγός φέρνει στον καταυλισμό, μαζί με το σκοτωμένο θήραμα, ένα κουτάβι. Το μεγαλώνει, του μαθαίνει πώς να παίρνει την τροφή από τα χέρια του, γίνεται φίλος του, και ο σκύλος τού προσφέρει την αλάθητη όσφρησή του για να ξετρυπώνει τα θηράματα.

Άλλοι κυνηγοί γυρίζουν στο σπίτι με ένα αρνί ή με ένα μοσχάρι του οποίου έχουν σκοτώσει τη μητέρα. Πριν το φάνε, το αφήνουν να μεγαλώσει για να δώσει περισσότερο κρέας. Το αρνί και το μοσχάρι συνηθίζουν να ζουν με τον άνθρωπο, δεν τον φοβούνται πια. Έτσι αρχίζει η εξημέρωση και η εκτροφή των ζώων.

Στο μεταξύ, όμως, ωρίμαζε μια πιο μεγάλη ανακά-

λυψη. Οι γυναίκες και τα παιδιά, από πάντα, περνούσαν τις μέρες τους γύρω από τον καταυλισμό μαζεύοντας κάθε είδος φρούτου, καρπού, σπόρων δημητριακών. Ένα μέρος αυτών των σπόρων έπεφτε στο έδαφος, κοντά στη σπηλιά ή στην καλύβα, και με τον καιρό φύτρωνε.

Αυτό γινόταν για χιλιάδες χρόνια χωρίς κανέναν να καταφέρει να καταλάβει το καταπληκτικό μυστήριο.

Όταν ο άνθρωπος συνειδητοποίησε ότι έφτανε να φυτέψει αυτούς τους σπόρους στο έδαφος και μετά αυτοί οι σπόροι θα φύτρωναν δίνοντας τη σοδειά τους, η ζωή του άλλαξε προς το καλύτερο.

Χρειάστηκε να κόψει δάση ολόκληρα για να δημιουργήσει νέες εκτάσεις και να φυτέψει κριθάρι και σιτάρι, ώστε να εκθρέψει το οικόσιτο κοπάδι. Χρειάστηκε να επινοήσει νέα εργαλεία: την αξίνα, το δρεπάνι (το πρώτο ήταν ξύλινο με λάμα από πυρόλιθο), τη μυλόπετρα με την οποία άλεθε το σιτάρι.

*Οι νομάδες επιτίθενται σε ένα χωριό:
και αυτό θα ονομαστεί πόλεμος*

Ο άνθρωπος παρατήρησε ότι οι σοδείες γίνονταν πιο πλούσιες κοντά στα ποτάμια, που κάθε χρόνο πλημμύριζαν το έδαφος και όταν τραβιόνταν τα νερά άφηναν πίσω τους ένα γόνιμο στρώμα λάσπης. Όλο και περισσότερες φυλές μετακινούνταν προς τα μεγάλα

ποτάμια: τον Νείλο στην Αίγυπτο, τον Τίγρη και τον Ευφράτη στη Μεσοποταμία, τον Ινδό και τον Γάγγη στην Ινδία, τον Κίτρινο Ποταμό στην κινεζική πεδιάδα. Το ψωμί και το κρέας ήταν αρκετό και ο πληθυσμός αυξανόταν χρόνο με τον χρόνο.

Μικρές φυλές, με το πέρασμα των αιώνων, έγιναν πολυπληθείς λαοί, και τα ονόματά τους έφτασαν μέχρι τις μέρες μας: Αιγύπτιοι, Σουμέριοι, Ινδιάνοι, Κινέζοι. Αλλά γι' αυτούς τους πρώτους λαούς της γης θα μιλήσουμε σ' ένα άλλο κεφάλαιο.

Ας δούμε όμως πώς άλλαξε η ζωή των κυνηγών που έγιναν πια βοσκοί και γεωργοί. Αυτοί δεν εξαρτιόταν πια από το παλιό «τοτέμ», από το ζώο-προστάτη και πρόγονο. Είναι άλλοι αυτοί που τους τρέφουν: το σιτάρι που πεθαίνει και θάβεται για να μπορέσει να ξαναγεννηθεί και να δώσει τα στάχυα, η γη που δέχεται τον σπόρο, ο ήλιος που ωριμάζει τη σοδειά, η βροχή με τις βροντές και τις αστραπές της.

Οι γεωργοί, τώρα, δεν προσεύχονται πια στο «τοτέμ». Προσεύχονται στον ήλιο, στο φως, στη γη, στο σιτάρι, στη βροντή, στο ποτάμι. Αυτοί είναι οι καινούριοι θεοί, και τους ονομάζουν με διάφορα ονόματα όταν προσεύχονται για να έχουν καλή σοδειά. Όταν τους αναπαριστούν, δεν μπορούν να ξεχάσουν την παλιά θρησκεία, και σχεδιάζουν τις νέες θεότητες με σώματα μισά ανθρώπινα και μισά ζώων.

Οι γεωργοί, στο μεταξύ, είχαν ανάγκη και από

ασφαλείς και ανθεκτικές κατοικίες, γιατί έμεναν πάντα στον ίδιο τόπο. Έτσι, ήταν εκείνοι που πρώτοι κατασκεύασαν τα πρώτα σπίτια, από ξύλα και τοίχους σκεπασμένους με άργιλο ή με πέτρες και αργότερα από τούβλα.

Αυτοί είχαν ανάγκη από περισσότερα εργαλεία, γιατί η ζωή γινόταν συνεχώς πιο περίπλοκη. Γι' αυτό, σιγά σιγά, χώρισαν τις δουλειές. Κάποιοι καλλιεργούσαν τη γη, κάποιοι έφτιαχναν τα άροτρα, τις αξίνες, τα όπλα, τα δοχεία, ανάλογα με τις ικανότητές τους. Είναι οι πρώτοι χειροτέχνες και το επάγγελμα περνούσε από πατέρα σε γιο.

Κάθε νέα ανάγκη, κάθε νέα ανακάλυψη, χρειάζεται ανθρώπους για να ασχοληθούν. Μεταλλωρύχους, λατόμους, σιδεράδες, μεταλλουργούς. Και για να δουλέψει κανείς τη γη, να φροντίσει το κοπάδι του (βοσκή, κούρεμα, άρμεγμα, σφάξιμο), να φτιάξει σπίτια, χρειάζονται συνεχώς νέα χέρια. Πώς να τα βρούνε;

Φτάσαμε στο πρώτο πραγματικά μαύρο κεφάλαιο της πορείας της ανθρωπότητας: φτάσαμε στον πόλεμο.

Ο πόλεμος φέρνει στη φυλή φυλακισμένους. Κρατούνται σαν σκλάβοι και πρέπει να δουλέψουν. Μια νομαδική φυλή επιτίθεται σε ένα χωριό για να αρπάξει την τροφή του, τα δοχεία του, τα εργαλεία του. Οδη-

γεί σκλάβους τους κατοίκους του και τους αναγκάζει να προσέχουν τα κοπάδια.

Δύο φυλές συναντώνται για να ανταλλάξουν τα προϊόντα τους. Η μία έχει περισσότερο σιτάρι από όσο μπορεί να φάει και η άλλη έχει περισσότερα δοχεία από όσα χρειάζεται. Η ανταλλαγή καταλήγει σε καβγά, σε πόλεμο. Οι αιχμάλωτοι ακολουθούν τους νικητές και θα δουλέψουν γι' αυτούς. Οι νικητές, ελεύθεροι από τον καθημερινό κόπο, θα γίνουν πολεμιστές, θα αγωνιστούν για να κατακτήσουν κι άλλα εδάφη, κι άλλους σκλάβους, κι άλλα όπλα.

Ο πρώτος επαγγελματίας πολεμιστής και ο πρώτος σκλάβος κοιτάζονται στα μάτια, καθρεφτίζοντας ο ένας τον άλλον. Είναι παιδιά της ίδιας σκληρής ανάγκης. Αλλά αν κάποιος αφαιρεί την ελευθερία ακόμη και από έναν άνθρωπο, τότε την έχει αφαιρέσει από όλους.

Η πρωτόγονη ισότητα εξαφανίζεται. Δεν υπάρχουν πια μόνο «άνθρωποι», μέλη της φυλής με ίσα δικαιώματα. Υπάρχουν πια οι ελεύθεροι και οι σκλάβοι. Και ανάμεσα στους ελεύθερους μεγαλώνουν οι διαφορές.

Μέχρι χτες η οικογένεια περιστρεφόταν γύρω από τη μητέρα, που αντιπροσώπευε τον δεσμό και τη συνέχεια. Τα παιδιά ζούσαν μαζί της, έπαιρναν από κείνη το όνομά τους. Στις συνελεύσεις, η φωνή των γυναικών μετρούσε όσο και εκείνη των αντρών.

Σκλάβοι των γιών του Ήλιου

Με την εκτροφή του κοπαδιού και τη γεωργία η αξία του άντρα μεγαλώνει: εκείνος προσέχει το κοπάδι και τη γη, από κείνον εξαρτάται η ζωή της φυλής. Και ενώ στις αρχές τα πάντα ανήκαν στη φυλή και τίποτε στα μέλη της ξεχωριστά –οι πρώτοι άνθρωποι ήταν κομμουνιστές, αλλά δεν το ήξεραν–, τώρα ο άντρας, οι γιοι του, οι απόγονοί του δημιουργούν μέσα στη φυλή μια ομάδα ξεχωριστή, μια μεγάλη οικογένεια της οποίας ο αρχηγός δεν είναι πια η γυναίκα, αλλά ο γέρος πατέρας, ο πατριάρχης.

Κάθε αγαθό μένει στην οικογένεια, κοπάδια, εδάφη, υφάσματα, όπλα, εργαλεία. Υπάρχουν οικογένειες πιο πολυπληθείς από άλλες. Αυτές προστατεύουν τα πιο εκτενή εδάφη, τα πιο μεγάλα κοπάδια. Υπάρχουν οικογένειες πιο δυνατές από άλλες, τις αποτελούν πολλοί νεαροί πολεμιστές που κανέναν δεν μπορεί να τους νικήσει. Αυτές οι οικογένειες γίνονται ισχυρές ανάμεσα στις άλλες της φυλής, του χωριού. Χτίζουν σπίτια πιο μεγάλα και πιο πλούσια. Πολλοί τεχνίτες εξαρτώνται από κείνους. Πολλοί σκλάβοι δουλεύουν για κείνους.

Η πρωτόγονη κοινότητα χωρίζεται, στο χωριό υπάρχουν τώρα ισχυροί και αδύναμοι, πλούσιοι και φτωχοί. Ο αρχηγός της πιο ισχυρής οικογένειας επιβάλλει τη θέλησή του σε όλο το χωριό και γίνεται ο αρχηγός του στρατού, ο ανώτατος δικαστής.

Από αυτόν εξαρτάται ο πόλεμος και η ειρήνη. Μόνο αυτός μπορεί να εγγυηθεί την άμυνα του χωριού.

Οι πλούσιοι έκαναν πια σκλάβους και τους φτωχούς – στην υπηρεσία τους και οι ιερείς. Είναι τόσο ισχυροί, που σε λίγο θα γίνουν κάτι περισσότερο από απλοί πλούσιοι, θα γίνουν «βασιλιάδες» και θα θεωρούνται παιδιά του ουρανού και του Ήλιου, παιδιά των θεών. Θα είναι, για παράδειγμα, οι φαραώ της Αιγύπτου. Με τον καιρό, οι λαοί θα ξεχάσουν το πώς κάποιος από αυτούς έγινε βασιλιάς και θα πιστέψουν ότι οι φαραώ ή ο αυτοκράτορας (στην Κίνα) είναι παιδιά των θεών. Εμείς κοιτάξαμε με προσοχή την ταυτότητά τους και διαβάσαμε την αληθινή καταγωγή τους.

Όλα όσα είπαμε σε αυτό το κεφάλαιο ανήκουν στην «προϊστορία». Για όλα αυτά, λοιπόν, δεν υπάρχουν γραπτές πηγές, αλλά έμμεσες ενδείξεις, ίχνη, απομεινάρια που οι επιστήμονες ανακάλυψαν και μελέτησαν.

Η «ιστορία» η αληθινή θα αρχίσει από το επόμενο κεφάλαιο, με τα γεγονότα των λαών που μας άφησαν γραπτές μαρτυρίες για τη ζωή τους, έγγραφα και μνημεία ανάμεσα στα οποία μας φαίνεται ότι νιώθουμε ακόμη την ανάσα τους.

Δεν ανήκουν όλοι οι λαοί στην «ιστορία» την ίδια στιγμή: οι Αιγύπτιοι, οι Σουμέριοι, οι Κινέζοι μπήκαν

πολλές χιλιάδες χρόνια πριν. Οι πρώτοι κάτοικοι της Ιταλίας υπάρχουν από τον έβδομο αιώνα προ Χριστού, οι Νορβηγοί, για παράδειγμα, μόλις 1.200 χρόνια πριν. Και ακόμη και σήμερα υπάρχουν λαοί που ζουν όπως ζούσαν οι πρόγονοί μας κυνηγοί, κοντά στο τοτέμ τους, χωρίς ιστορία. Η εξέλιξη της ανθρωπότητας δεν ήταν ομοιογενής, ίδια παντού.